

TIJORAT BANLARIDA KREDIT PORTFELI RISKI VA UNI BOSHQARISH**Shokirov Bekzod Inomjonovich***Bank moliya akademiyasi tinglovchisi.*

Annotatsiya. *Ushbu maqolada tijorat banklarida kredit portfeli riski va uni boshqarish jarayoni haqida soʻz boradi.*

Kalit sozlar. *Iqtisodiyot, bank tizimi, daromad, kredit portfeli, tijorat banklari, samara, kredit, mablagʻ.*

Iqtisodiy islohotlarni yanada chuqurlashtirish hamda bank tizimini liberallashtirish sharoitida kredit operatsiyalari muhim oʻrin tutadi. Tijorat banklari kredit operatsiyalari bank daromadlarini shakllantiruvchi faoliyat boʻlganligi sababli kredit portfelining sifat darajasi barqarorligini taʼminlash bugungi kunda banklarning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Kreditlash tijorat banklari uchun birlamchi ahamiyatga ega boʻlgan faoliyat turi hisoblanadi, chunki tijorat banklari kredit portfeli sifatining pasayishi ularning moliyaviy barqarorligiga salbiy taʼsir qiladi, yaʼni muddati oʻtgan kreditlarning kredit qoʻyilmalari hajmidagi salmogʻining oshishi bankning likvidligini keskin pasayishiga olib keladi. Shu sababli, tijorat banklari kredit portfelini samarali tarzda boshqarish xoʻjalik subʼektlarining kredit mablagʻlariga boʻlgan ehtiyojlarini qondirish imkonini beradi. Bu borada Prezidentimizning Oliy Majlisga taqdim etgan Murojaatnomasida, “Eng yomoni, istiqbolli yirik loyihalarni belgilash va amalga oshirishda jiddiy xatoliklarga yoʻl qoʻyilgani, xorijiy kreditlar samarasiz ishlarga sarflangani iqtisodiyot rivojiga xalaqit bermoqda. Biz, avvalo, chetdan kredit va sarmoyalar olib kelish boʻyicha samarali tizim yaratishimiz, har bir kreditni aniq ishlatishni oʻrganishimiz lozim. Bu masalada yetti oʻlchab, bir marta kesadigan, oqibatini puxta oʻylab ish olib boradigan davr keldi” deb taʼkidlab oʻtganlari bejiz emas. Respublikamizda iqtisodiyotni rivojlantirishga yoʻnaltirilayotgan bank kreditlari hajmining oshishi, ulardan foydalanayotgan turli mulkchilik va xoʻjalik yurituvchi subʼektlar miqdorining koʻpayishi, banklar tomonidan berilayotgan kreditlarni oqilona joylashtirish, ular samaradorligini oshirish, berilgan kreditlar boʻyicha hisoblangan foizlarni oʻz vaqtida undirib olishni taʼminlash vazifalari banklar kredit portfeli ustidan doimiy kuzatib borishni dolzarb masala ekanligini asoslab beradi.

Zamonaviy texnologiyalarning rivojlanishi banklar va bank xizmatidan foydalanuvchilar oʻrtasidagi masofani sezilarli darajada kamaytirishi, banklararo raqobatni kuchaytirishi va shu sababli bank xizmatlarining miqdoriy va sifat jihatidan rivojlanishiga hissa qoʻshib kelmoqda. Oʻzbekiston Respublikasi bank tizimining samaradorligini oshirish iqtisodiyotning real sektorini kreditlashda banklarning faol ishtirok etishi bilan bogʻliqdir. Biroq, mamlakatimiz tijorat banklari kreditlash faoliyatini olib borishda bir qancha qiyinchilik va muammolarga duch kelmoqda. Ayniqsa, bugungi kunda tijorat banklarining

daromad keltiruvchi aktivlarining asosiy qismini tashkil etuvchi kreditlar orasida muammoli aktivlarning mavjudligi sezilarli bo'lmogda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoev ta'kidlaganidek, «muammoli kreditlarni qaytarish banklarning imkoniyatlarini yanada kengaytirishini, ularni undirish bo'yicha banklar, qarzдор korxonalar, kompaniya va uyushmalar, hududlar rahbarlari birgalikda ish olib borishi zarurligi lozim». Kredit portfeli sifati va tavakkalchiliklarni boshqarish sifatini yaxshilash, kreditlash hajmlari o'sishining mo'tadil darajasiga amal qilish, muvozanatlashgan makroiqtisodiy siyosat yuritish, korporativ boshqaruvni takomillashtirish va xalqaro miqyosda amaliy tajribaga ega bo'lgan menejerlarni jalb qilish, moliyaviy tavakkalchiliklarni baholash uchun texnologik yechimlarni tatbiq etish orqali bank tizimining moliyaviy barqarorligini ta'minlash O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilishning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilab berilgan.

Tijorat banklarida kredit portfelini samarali boshqarish muhim vazifalardan biridir. Bank kredit portfelini boshqarish tizimi faoliyatining zamirida to'rt asosiy tamoyil turadi:

Birinchidan, O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining «Tijorat banklarida aktivlar sifatini tasniflash va aktivlar bo'yicha ehtimoliy yo'qotishlarni qoplash uchun zaxiralar shakllantirish hamda ulardan foydalanish tartibi to'g'risida» gi talablari doirasida bank kreditlari asosiy mezonlar bo'yicha muntazam ravishda baholanadi;

Ikkinchidan, bank tomonidan ajratilayotgan kreditlarning ta'minlanishi ustidan nazoratni amalga oshirish. Bunda shuni hisobga olish zarurki, ta'minot kredit berilayotganda uni so'ndirishning bosh manbai hisoblanmaydi. Bank ta'minotdan kredit so'ndirilmaslighi risklarini kamaytirish maqsadida foydalanadi, xolos.

Uchinchidan, kredit monitoringini amalga oshirish. Kredit portfeli monitoringi quyidagilarni nazarda tutadi:

- a) kreditni monitoring qilish;
- b) kredit portfelini monitoring qilish.

Hozirgi paytda iqtisodiyotni rivojlantirishga yo'naltirilayotgan bank kreditlar hajmi oshishi, bank kreditlaridan foydalanayotgan turli mulkchilik va xo'jalik yuritish shaklidagi mijozlar miqdori ko'payishi va banklar tomonidan berilayotgan kreditlarni oqilona joylashtirish va ular samaradorligini oshirish, berilgan kreditlar hamda ular bo'yicha hisoblangan foizlarni o'z vaqtida undirib olishni ta'minlash banklar kredit portfeli ustidan doimiy monitoring olib borishni talab etmoqda. To'rtinchidan, kredit portfelini auditdan o'tkazish va kredit risklarini boshqarish. Kredit portfeli ichki va tashqi auditorlar tomonidan audit tekshiruvidan o'tkaziladi.

Tijorat banklari risklarning har qanday turida konsentratsiya o'sishining ahamiyatli yo'qotishlarga olib kelishi mumkin bo'lgan holatlari qayd etilganda Markaziy bankka darhol xabar berishlari lozim.

Bank risklarini boshqarishning samarali tarkibi quyidagi asosiy elementlarni o'z ichiga oladi:

bankning risklarni qabul qilish va boshqarishda ishtirok etadigan organ va shaxslarining, shu jumladan, kuzatuv kengashi, risklarni boshqarish qo'mitasi, bank boshqaruvi va risklarni boshqarish tarkibining bank risklarini boshqarishdagi roli (funktsiyalari), vakolatlari va majburiyatlarini (mas'uliyatlari) aniq belgilab beradigan risklarni boshqaruvchi tashkiliy tuzilmani;

risklarni boshqarish madaniyati, axloq kodeksi hamda manfaatlar to'qnashuvining oldini olishni;

risk appetiti va uning natijasida paydo bo'ladigan risk limitlarini;

riskni boshqarish tizimini – risklarni aniqlash, o'lchash, hisobotlarni tayyorlash, monitoring va nazorat qilishni o'z ichiga oluvchi risklarni boshqarishning aniq ifodalangan me'yoriy hujjatlari, metodlari, instrumentlari va jarayonlari;

yangi mahsulotlarni joriy qilish siyosatini;

riskni informatsion boshqarish tizimini.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, xulosa sifatida shuni aytish joizki, tijorat banklari kredit portfelini boshqarishning asosiy vazifalari qo'yidagilardan iborat bo'lishi, bank faoliyatida yuzaga keluvchi xatarlarni boshqarishda muhim ahamiyat kasb etishi mumkin. Bular:

☒ kredit xatari darajasiga ta'sir ko'rsatuvchi omillarni aniqlash va ularni baholash;

☒ ssudalarni xatar guruhlari bo'yicha tasniflash;

☒ kredit portfelini kredit xatari, mijozlar tarkibi va ssudalar tarkibi bo'yicha ma'qullashtirish;

☒ kredit xatarini prognoz qilish maqsadida qarz oluvchining kreditga layoqatlilik darajasini va uning moliyaviy ahvoli o'zgarishi ehtimolini aniqlash;

☒ muammoli ssudalarni oldindan aniqlash;

☒ yaratilayotgan zaxiralarni yetarliligini baholash va uni o'z vaqtida ta'minlab borish;

☒ kredit qo'yilmalarini diversifikatsiya qilish, ularning likvidligini va daromadligini ta'minlash;

☒ bankning kredit siyosatini ishlab chiqish va uni kredit portfelining sifatli tahliliga asoslangan holda yuritishdan iborat.

Tijorat banklari kredit portfelini boshqarishda yuqoridagilarga amal qilish, bankning kredit faoliyati samaradorligini oshiradi, o'z navbatida, bankning ko'radigan foydasi ham oshadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi Qonun, T.: O'zbekiston, 1996 yil 25 aprel.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Bank xizmatlari ommabopligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi № 3620 qarori. 2018 yil 23 mart.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Respublika bank tizimini yanada rivojlantirish va barqarorligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Qarori bilan tasdiqlangan chora-tadbirlar Dasturi 2017 yil 12 sentyabr.

4. Tijorat banklarida aktivlar sifatini tasniflash va aktivlar bo‘yicha ehtimoliy yo‘qotishlarni qoplash uchun zaxiralar shakllantirish hamda ulardan foydalanish tartibi to‘g‘risidagi 2696-sonli nizom. 2015 yil 14 iyul.

5. Arzikulov O. Economic-statistical analysis of the regional development of small enterprises and micro-firms in the conditions of accelerated economy //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – T. 1. – №. 11. – С. 92-105.